

ДИХОТОМИЈА ЖРТВА:
ЗЛОЧИНАЦ У ЗБИРЦИ БОЛ
МИРОСЛАВА МАКСИМОВИЋА
И ПЕСМИ „КРВАВА БАЈКА”
ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ
У КЉУЧУ ПРИПОВЕТКЕ „АСКА И ВУК”
ИВЕ АНДРИЋА И ПЕСАМА „ЈАГЊЕ”
И „ТИГАР” ВИЛИЈАМА БЛЕЈКА

Ово истраживање настоји да компаративном анализом укаже на постојање заједничког мотива у збирци сонета Бол Мирослава Максимовића, песми „Крвава бајка” Десанке Максимовић, песмама, „Јагње” и „Тигар” енглеског романтичара Вилијема Блејка и приповеци „Аска и вук” Иве Андрића. Рад проучава однос између невиних жртава – затрпих породица – из Максимовићеве збирке и стрељаних ђака из песме „Крвава бајка” и њихових целата. Тај однос пресликан је у Андрићевој приповеци у којој лицем у лице стоје јагње, плен, и вук, предатор, а крије се у бинарној опозицији коју представља антагонистички пар животиња из Блејкових песама. Мотив јагњета, вука и тигра као представника животињских врста кореспондира са мотивом свиње у песми „Упамтио сам то”, која отвара Максимовићеву песничку збирку Бол. Као песникове мајка, крагујевачки ђаци, Аска и Блејково јагње, свиња је симбол рањивости, беспомоћности и невиности, што су квалитети који красе дете. Насупрот томе налазе

* marijaterzic91@gmail.com

се кољач-убица из ове Максимовићеве песме, усташе на које је он алузија, немачка фашистичка ескадрила смрти, Андрићев вук и Блејков тигар.

Кључне речи: Бол, „Крвава бајка”, злочинац, жртва, јагње, тигар

ЗЛОЧИН КАО ОСНОВНА ТЕМАТСКА ПОТКА ПЕСНИЧКЕ ЗБИРКЕ БОЛИ ПЕСМЕ „КРВАВА БАЈКА”

Мотив злочина заузима важно место у збирци *Бол* песника Мирослава Максимовића која у себи баштини приватну димензију. Злочин о коме песник пише посредством свињокоља у песми која отвара збирку, злочина над недужним божјим створењем, уствари представља лично искуство кроз које је прошла његова мајка као девојчица. На тематском нивоу, клање свиње комуницира са усташким злочиним кроз слику искусног кољача свиња – крвника (Јовановић 2021: 109), како га назива песник у песми „Упамтио сам то” који добро и ефикасно ради свој посао (Исто: 110), односно коље онако како су то радиле усташе. Песникова мајка је сведок геноцида над голоруким српским становништвом православне вероисповести. Том приликом у јаму Безданку бачено је близу 200 Срба (Максимовић 2016: 47), међу којима и чланови породице његове мајке (Јовановић 2021: 114). На прсте једне руке могу се пребројати преживели. Мајка Мирослава Максимовића, Стоја Узелац, која „[...] се као тринаестогодишња девојчица, неким чудом извукла из јаме и спасла” (Сувајдић 2021: 131), била је једна од њих. У збирци *Бол* преплићу се свињокољ који је алузија на усташки злочинин, на личну и породичну трауму, али и на колективну несрећу настрадалог српског народа.

Збирка

„Бол се раслојава на неколико нивоа. Први је аутобиографски слој збирке, потиснуто сећање Максимовићеве мајке као сведока страдања недужних сељака у јами Безданки од стране усташких локалних моћника и појединих муслимана у селу Миострах (Мијостра или Мјестра, [...]), покрај реке, у јесен 1941. године, Уне, код Дурџића гаја на путу ка Цазину” (Шеатовић 2021: 156).

Масовно страдање Срба, које је алузија на убиство беспомоћне животиње, у збирци *Бол* представља националну трагедију нашег народа, једну у низу у крвавом 20. веку. Колективна трагедија кроз коју је том приликом прошао српски народ може се упоредити са оном о којој пише Десанка Максимовић у својој „Крвавој бајци”.

У песникињиној најпотреснијој песми, на коју се природно надовезује песма „На гробу стрељаних ђака”, реч је о стрељању српске деце, крагујевачких ученика. Немачки окупатор се на тај начин осветио за губитак двојице својих сабораца (Максимовић у: Милутиновић 1998: 33). У осветничком пиру (Милутиновић 1998: 33), крагујевачке ђаке погубили су нацисти. Непријатељ је ушетао у учионицу, извео дечаке и убио их. Будући да није била сведок догађаја, песникиња је, у разговору са Љубисавом Андрићем², о безумном злочину разјареног окупатора изјавила: „Могла сам одмах да замислим како је немачки војник ушао у ту лепоту, како их је пресекао, прво погледима, а затим рафалима” (Максимовић у: Милутиновић 1998: 32). Ђаци су из школских клупа изведени на

2 У напомени *Књије о Крвавој бајци* Милутина Милутиновића на страни 34 стоји да је овај разговор преузет „из књиге *’Са Десанком Максимовић’*”, *’Матица српска’*, Нови Сад, 1984, стр. 115–120“. У *Књизи о Крвавој бајци* М. Милутиновића овај разговор дат је у оквиру одељка „Како је настала *’Крвава бајка’*” Љ. Андрића.

губилиште. На ширем плану, у песми „Крвава бајка”, обрађује се масовно страдање српског народа – убиство 7000 цивила међу којима је било 300 ђака, српске нејачи¹ узраста између 14 и 19 година (Милутиновић 1998: 63). Експлицитно, „Крвава бајка” бави се само стрељањем ђака. Имплицитно, она тематски обрађује шире размере злочина који се догодио у Крагујевцу.

Историјски догађаји у којима су утемељена два дела служе као историјски оквир. О улози таквог оквира у Максимовићевој песничкој збирци *Бол* Богдан Ракић пише следеће:

Чврст историјски оквир посредно се наслућује у тачном називу географске локације на којој је покољ извршен („Код Дуруџића гаја”), у употреби регионалне лексике која открива стварни идентитет кољача – „инсани” („Нож”) и „чакије” („Секира”) – у помену године које се Стоја Узелац придружила партизанском покрету („1942”), да би се историја коначно у посљедњем сонету громогласно објавила кроз тако типично „двадесетог века бежање и клање / кратко одмарање, па бомбардовање”, односно кроз сажет преглед догађаја кроз које су мајка, али и српски народ, доиста прошли између 1941. и 1999. године (Ракић у: Максимовић 2016: 95–96).

Најосетљивије категорије српског становништва које су чинили млади, стари и жене поведени су другог дана викенда на чин промене вере. Иронично, недеља је обично дан када верници иду у цркву. Мушкарци су претходно били или ликвидирани или одвођени у логор Јадовно (Максимовић 2016: 45). Код Дуруџића гаја је почело српско страдање:

„Овде пуче глава, онде оде врат,
заједно падоше мајка, сестра, брат.

Откинута рука, поломљени кук.
Заувек пресечен девојачки струк.
Дурџића гаја, код Дурџича гаја
кривим сечивом месечевог сјаја
ко мирна марва исечена раја.
(Максимовић 2016: 13)

Оба догађаја, крвава и трагична, представљају историјски чин и злочиначки акт затирања једног народа. У Крагујевцу је, убиством деце, стрељана српска будућност. Збирка *Бол* представља сонетни запис сина жене која је умало и сама завршила у јами Безданки. „У подтексту збирке *Бол* разбокорила се хтонска симболика јаме Безданке, која изискује жртве, као ждрело нечастивог, зев празнине, станиште демонског, пребивалиште нељудског” (Сувајџић 2021: 151). Она је импровизирана гробница за Србе који су се лаковерно, наивно, готово дечји понадали да ће промена вере бити гарант живота (Максимовић 2016: 46). Било је то много више од питања вере. Реч је о националној и етничкој припадности непожељном народу на простору који су покривале католичка и мухамеданска вера.

Оквир и једног и другог дела, и збирке *Бол* и песме „Крвава бајка” је траума једног народа, његове, до тог тренутка, већ крваве историје, коме је у Првом светском рату настрадала већина мушке популације. Тиме је биолошки опстанак нације доведен у питање. Тек што је Србија била девастирана губљењем огромног броја радно и биолошки способног мушког становништва у Првом светском рату, такоређи одмах у историјском смислу, опет је нападнут српски народ, српска деца, његова есенција.

Оба злочина су извршена са циљем биолошког затирања народа „на брдовитом Балкану”. Невини живаљ је масакриран односно стрељан у име надмоћи и обести

непријатеља друге вере са окупаторским претензијама. Темељ оба злочина је мржња према „другом”. Она је представљена кроз опасност која вреба јагње, односно жртву, Аску, ауторову мајку, Србе у Крајини на крају лета као и оне у Крагујевцу с почетка јесени 1941. године, у праскозорје Другог светског рата.

И један и други страшни догађај збили су се у размаку од месец и по дана. Погубљење Срба међу којим се налазила песникова мајка и бацања њихових лешева у јаму Безданку збио се у августу 1941. Српска нејач изашла је пред немачке пушке у октобру исте године. Мирно. Храбро. Достојанствено.

„Дечака редови цели
узели се за руке
и са школског задњег часа
на стрељање пошли мирно
као да смрт није ништа.” (Максимовић 2023: 88)

Тако су се држале и српске породице, „ко мирна марва” (Максимовић 2016: 13) пред непријатељем који је попут разјарене, гладне звери, као кољач на свињу, кидисао на њих као на плен, као фашисти на српске ђаке:

„Оклевале ни часа нису
руке њихових убица.” (Исто: 89)

Сведок геноцида који су Срби подносили у тишини (Максимовић 2016: 48) била је мајка Мирослава Максимовића, Стоја Узелац. Она је умало и сама изгубила живот у тој јами, плитком гробу за 15 српских породица. Бол је проговорио из ње много касније, пред крај живота, који је могао да се заврши у истој јами у којој се завршио живот чланова њене породице и најуже родбине. Стицајем срећних околности, она је преживела. Њен

лични бол живео је заједно са њом годинама након што се десио. Све док није проговорио кроз мождани удар.

„КРВАВА БАЈКА” КАО ЛИЧНА ТРАГЕДИЈА ПЕСНИКИЊЕ

Бол за страдалом децом осетила је Десанка Максимовић. О њему је проговорила са жалом и поносом. Она је посебно нагласила мирноћу српске деце пред убицама заоденутим у војничке униформе. Пред стрељачким водом стајали су дечаци. И држали се за руке. Овај покрет наглашава компоненту колективног „Крваве бајке”. Ако ову песму схватимо као стоичку тужбалицу мајке српске поезије и српства као племенитог и узвишеног националног патоса, као узвишену јадиковку, плетисанку српске поезије насталу из најдубљег осећања родољубља и човекољубља, онда она задобија и личну, приватну, мајчинску димензију. Јер за ову своју песму Десанка Максимовић каже да је то: „[...] можда једина моја песма која није написана, него рођена” (Милутиновић 1998: 32). Ова њена изјава сведочи о мајчинском осећању које је гајила према ђацима и о везаности коју је осећала према деци као школски професор који је познавао постулате педагогије.

Десанку Максимовић у том светлу можемо постоветити са топосом мајке у српском песништву, пре свих са фигуром мајке Југовића. Њој је вест о томе да су крагујевачки ђаци изведени из школе како би били стрељани донео човек који ју је случајно срео на улици (Исто: 31). Он је, како каже песникиња, „[...] сатворац песме која се, док је он још говорио, родила у мени” (Исто). Непознати човек одиграо је улогу два врана гаврана из песме „Смрт мајке Југовића”. Сама песникиња је то потврдила описавши како се осећала када је ту вест примила: „Било ми је као да ми је каква птица донела тај страшни глас [...]”

(Исто: 32). Злокобне птице донеле су доказ о смрти једног од њених синова, његову откинуту руку, а она „[...] призива у колективном памћењу баладу о смрти Мајке Југовића [...]” (Сувајцић 2021: 137). Откинутој руци Мирослав Максимовић обраћа се у својој песми „Рука” речима „руко откинута” (Максимовић 2016: 21). Мајка је фигура која повезује збирку *Бол* и „Крваву бајку”. Једина разлика је што је Стоја Узелац биолошка мајка аутора, а Десанка Максимовић је мајка страдале деце у пренесеном смислу. У оба дела мајчински сентимент је идентичан:

„Јер мајке постоје као природа.
Небо и сунце над главом порода.
Нежни зрак здравља што се промоли
кроз маглу свести кад се оболи.

Мајке су ко трава: згажена ногом,
одмах се усправи. Наставе с Богом
да стоје у свему и трпе мирно
не би ли их синак руком додирно.

Мајке са децом, седморо влашића,
слећу небеска озвездана бића
у понор јама као јата тића [...]”
(Максимовић 2016: 29)

У збирци *Бол* дете је песникове мајка, у време страдања чељаде од 13 година. „Крвава бајка” посвећена је убијеним ђацима гимназијског узраста. У приповеци „Аска и вук” она је дете, разиграно, немирно и радознано, као и свако младо биће. У Блејковој песми „Јагње” оно је симбол не само детета већ и богодетета. У наведеним делима фигура детета контрастирана је фигури злочинаца: усташких фаланги потпомогнутим околним муслиманским живљем, немачког окупатора који је убио ђаке, вука као крволока који опстаје хранећи се

односно убијајући слабије од себе, као што то у поменутој Максимовићевој песми чини кољач.

Дете је један од најважнијих чинилаца поезије Десанке Максимовић. У поговору књиге *Шумска љуљашка*³ „Дете као сунчани поданик у поезији Десанке Максимовић” Зорана Опачић пише: „Представа детета у поезији Десанке Максимовић се заснива на слици ведрога, радосног бића, идеји о ’сунчевом поданику’. Дете је биће светлости, део природе.” (Опачић 2023: 140). Код Блејка „priroda је sunčana, umilna, puna boje i sjaja, blagodatna i naklonjena čoveku, odnosno detetu; [...]” (Puhalo 1987: 153). Весело дечје играње у природи у збирци *Бол у песми „Дечји свет”* у сенци је опасности коју представљају усташе:

„Деца као деца, крај Уне игре,
скакућу, машу, заврте се чигре,
Љубица замаче у луг ко срна.
Тад прође мимо униформа црна.”
(Максимовић 2016: 25)

Она је предсказање скоре смрти, нестанка, несреће која се надвија над породицом, најаву скорог присилног нестанка. У књизи *Шумска љуљашка* „на крају поглавља налазе се песме у којима се у певање за децу уводе мотиви пролазности и смрти, злих слутњи. И поред доминантне оптимистичке слике природе, саставни део живота чини и нестанак, па отуда и песме засноване на суморнијој слици света, предсказању несреће, слутњама о растанку. Смрт сваког бића погађа лирску јунакињу, било да је реч о посеченом дрвету или мртвој птици. Крик умирућег преноси се од немог биљног субјекта

3 *Шумска љуљашка* је збирка изабраних песама Десанке Максимовић за децу коју је приредила Зорана Опачић поводом 125 година од рођења песникиње и 30 година рада Задужбине „Десанка Максимовић”.

на птицу која „над гнездом разореним кука” толико снажно да се „шума ори од непознатог птичијег вриска”. Врисак из дивовског кљуна као да преноси општи крик природе и Творца „над бићем које страда” (Опачић 2023: 144). Страдање људи, посебно деце, собом носи трагику Исусовог страдања. Отуда мотив смрти у збирци *Бол* и у песми „Крвава бајка” трансцендира овоземаљско поимање правде. Он означава достојанствену осуду света у коме злочинци инструментима за убијање пустоше по туђим телима. Сваки покрет ножа, дословни и пренесени, у збирци *Бол*, сваки немачки метак немо присутан у Десанкиној песми по један је ексер у кожи Божјег сина.

Као што је Исусово страдање недељиво од колективитета, тако је и песма „Крвава бајка” јер је у њој мотив смрти проширен на колективни ниво. „Најсугестивније представљање колективне смрти постигнуто је у једној од најчувенијих песама Десанке Максимовић ‘Крвава бајка’, где се формира антиутопијски простор негативне бајке која лирски пројектује смрт крагујевачких ђака. Ова песма, која припада кругу родољубиве лирике наше песникиње, диже моћни лирски протест против насилне, нехумане и опаке природе друштва и историје у двадесетом веку” (Андрејевић 2013: 70). Песникиња у овој песми говори о чети ђака. Међутим, они збирају целокупно историјско страдање и деце и одраслих, иако се одрасли не помињу у песми.

„ЈАГЊЕ” И „ТИГАР” КАО КОНЦЕПТИ ДОБРА И ЗЛА У ЧОВЕКУ И МЕЂУ ЉУДИМА

Блејкове песме „Јагње” и „Тигар” из збирке *Песме невиносии и искусиива*⁴ представљају „[...] dva suprotna

4 У питању је песничка збирка коју чине две засебне збирке, *Песме невиносии* и *Песме искусиива* повезане у једну (Пухало 1987: 153).

stanja ljudske duše” (Пухало 1987: 153), два супротстављена феномена човековог унутрашњег света: невиност својствену детету и искуство које је њој опречно. У људској души постоје квалитети који красе и јагње и тигра. Рањивост коју означава јагње противречна је деструктивном делу људске природе, злу, убилачком нагону који репрезентује тигар. Тај сукоб унутар човека је представљен у збирци *Бол*, песми „Крвава бајка” и алегоријској приповеци „Аска и вук” и Блејковим песмама на спољашњем плану, кроз однос жртава и злочинаца. Двојност унутар човекове душе у човеку прелива се на егзистенцијалну ситуацију. Примењено на збирку *Бол* и песму „Крвава бајка”, реч је о дихотомији жртва : крвник. Блејково „Јагње” и „Тигар” представљају антагонистички пар. На ширем плану, исту бинарну опозицију налазимо у приповеци *Аска и вук*.

Протагонисти песама, јагње и тигар, „представници су животињског света, а „животињски свет очигледна је алегорија људског, укључујући и друштвене норме (овце имају мужеве, оговарају, школују се, баве се уметношћу итд.) [...]” (Бечејски 2021: 255). У средишту сукоба заправо је мотив детета представљеног у Аски, која је, како Андрић каже, „[...] ni još ovca ni više jagnje” (Андрић 2017: 620). Она се налази у прелазном узрасту између детињства и младости. То је узраст крагујевачких ђака и песникове мајке.

Пандан Аски у збирци *Бол* је ауторова мајка, а у песми Десанке Максимовић то су крагујевачки ђаци, дојучерашња деца. Блејкове песме у збирци *Песме невиности и искуства* карактерише „[...] utisak rajske naivnosti, nevinosti i blaženstva [...]” (Пухало 1987: 154). Блејково „дете на облаку” (Пухало 1987: 153) истоветно је са јагњетом из истоимене песме. Његов антипод је тигар. Оно је супротност детињој невиности и наивно-сти коју дели са јагњетом. Дете је чисто и беспомоћно, умиљато и питомо јагње над којим се надвила смртна

опасност оличена у вуку, тигру или убици, онеме који није човек, већ само звер у људском обличју. И у збирци *Бол* и у „Крвавој бајци” жртве су и деца и одрасли, а у Блејковој поезији „[...] i deca i odrasli znaju samo za radost, smeh i sreću” (Пухало 1987: 153). Отуда њих везујемо за оно што је позитивно, инспиративно, полетно, за срећу и врлине које из ње израстају. Томе на пут стају злочинци.

Вук је предатор који одузима живот животињама које су у ланцу исхране испод њега, које не могу парирати снази његовог оружја: оштрих зуба и силини загрижаја огладнелог месождера, силне дивље животиње какав је Блејков тигар из истоимене песме. Ове две фигуре метафоре су бинарних опозиција добро : зло, невиност : кривица, рањивост : прорачунатост, беспомоћност : опасност, невиност : искуство, врлина : грех, светлост : тама, рај : пакао.

Опасност у приповеци „Аска и вук” представљена је кроз крволока вука, а у збирци *Песме невиности и искуства* кроз тигра. Опасна животиња централни је мотив Блејковог концепта искуства. Оно означава „[...] upoznavanje sa zlim stranama ljudske prirode i društva” (Пухало 1987: 155). У *Песмама невиности и искуства* чељуст тигра су алат смрти, пандан су ножу искоришћеним за убијање у збирци *Бол*, било да је реч о свињокољу или пак о убиству комшије или усташком масакру Срба на које свињокољ подсећа. Свиња је, као и човек, такође, божје створење. И то младо. Тигрови зуби су аналогија оружју којим су погубљени деца и људи у Крагујевцу. И нож и секира и зуби и оружје нападају тело и месо бића из божје баште. Сви они представљају претњу по живот. Опасност по живот плена означава и Андрићев „[...] vuk užagrenih očiju [...]” (Андрић 2017: 619). Огањ који пламти из вучјих очију је алузија на ђавола. И тигар и вук су звери, предатори, месождери чије жртве, по детерминантама природне селекције, на крају бивају њихов плен. Жртва је мајка Мирослава Максимовића, тада још увек дете, узраста тек нешто млађег од дечака убијених у Крагујевцу.

Блејк је

„[...] već u svojim ranim *Pesmata nevinosti i iskustva* izgradio koncept nevinosti, ranjive ali neuništive, kao jedne od ključnih ljudskih osobina. U ovim pesmama, ukratko, Blejk govori o ljudskoj duši, ali i o ljudskom životu uopšte, kao o jedinstvu suprotnosti. Koncepti nevinosti i iskustva pritom su ključne kategorije u kojima su sve te suprotnosti objedinjene, dva polarizovana, ali i komplementarna elementa bića: nevinost znači čistotu, dobrotu, lepotu, plemenitost – ali i fatalnu ranjivost i беспомоћност pred nadiranjem iskustva [...]” (Пауновић 2018: 12).

Овако схваћени Блејкови концепти невиности и искуства примењени на збирку *Бол* оличени су у спремности злочинаца на убијање којима не би било први пут да неке одузимају живот при чему је тај неко недужна жртва. Својим успехом троцифреном бројком, „око осамсто” (Максимовић 2016: 9) се хвали кољач из песме „Упамтио сам то” из збирке *Бол*. Слика мучког убијања беспомоћне свиње асоцијативно комуницира са геноцидом над Србима који је тематска окосница збирке као и са убиством крагујевачких ђака.

„Сећам се крви, некако снено се пушила.
(Као да та спава у дубокој унској јами.)
Тад сам знао да смо сви немоћни и сами
Као млада свиња што се пред нама срушила” (Исто).

Атрибут „млада” упућује на неодраслост свиње, на чињеницу да није искусила живот, да је лишена тог искуства, али и да није младунче, већ међуузроста, као што је то Аска, као што су то српски ђаци, као што је то Стоја Узелац.

Следећи стих приказује понашање кољача након обављеног посла, његову хладнокрвност и одсуство савести и емпатије:

„И кољача се сећам, пословно је пушио,
радио брзо, замахивао је без муке.
После је на бунару прао алат и руке.” (Исто)

Брзина, лакоћа замахивања и рутина упућују на то да је кољач (злочинац) извежбан у извођењу свињокоља, да је то већ радио раније, те да има искуства у одузимању живота. Способност хладнокрвног убијања је сличност коју кољач дели са вучјом врстом.

И код Блејка, и у „Крвавој бајци”, и у приповеци „Аска и вук”, и у збирци *Бол* сукобљена су два оштра екстрема. Реч је о опозицији живота као божје креације и смрти као њене деструкције. Можемо рећи да је у питању антагонизам између људског и бестијалног, односно оног хуманог у жртви и зверског у злочинцу. Ако два супротстављена елемента даље разложимо, долазимо до следеће премисе: „На једној страни су жртва и слобода, на другој злочин и нељудски зупчаници зла” (Илић 2021: 208). Ти поларитети репрезентују живот и смрт.

БОЛ, „КРВАВА БАЈКА” И КУЛТУРА СЕЋАЊА

У збирци *Бол* и песми „Крвава бајка” у ситуацији смртне опасности нашли су се невини, мучки убијени људи, укључујући децу, која су у функцији не само будућности опстанка народа, већ и у функцији јагњета, безазленог плена на који се намерио гладни предатор. У животињском свету мисли се на глад као примарни биолошки нагон, на примеру Андрићевог вука и Блејковог тигра, а у збици *Бол* и у песми „Крвава бајка” реч је о мржњи. Међутим, ни у збирци *Бол*, као ни у „Крвавој бајци” није реч „само” о злочину, премда он јесте основна тема и једног и другог дела. Ради се о нечему већем, а то је феномен, чији је злочин израз и инструмент. Тај феномен је зло.

Са друге стране, невиност је она особина због које говорење о трауми представља начин да се она сачува као основ националног бића. Дизање гласа против бестијалности нападача је промоција невиности српских жртава. Она теба да буде корен културе сећања. Не лична мржња према опресору и неупитном злу које је за њим остало, већ слављење врлина које и даље живе у потомцима и у духу народа. У томе је значај проговарања о гледању смрти у очи ауторове мајке Стоје и Аске, која је о свом искуству проговорила кроз балет. Корен „мученичке смрти” људи у збирци *Бол* и у „Крвавој бајци” налази се у њиховој невиности о којој говори Блејкова песма „Јагње”. Оно је „[...] poznato iz hrišćanske mitologije kao slika Hrista, predstavnika božanskog milosrđa, boga koji voli decu i sve proste i naivne duše” (Пухало 1987: 154), какви су страдалници у *Болу* и у „Крвавој бајци”. Будући да су убијени, а да претходно нису учинили никакав грех, жртве, по хришћанској доктрини, одлазе у рај, а „рајски štimung”, како га назива Пухало, боји Блејкову збирку, пре свега кроз песму која је отвара, а коју везује, као и концепт раја, за детињу машту (Исто).

У песми „Јагње” Блејк поставља питање да ли је иста сила одговорна за стварање јагњета и тигра. То се јасно види у следећим стиховима:

„Jagnješce, ko stvori te?
 Da li znaš ko stvori te?
 Dade ti život i iće,
 Na polju, uz potociće;
 Dade ti odeću bajnu,
 Tvoju meku vunu sjajnu;
 Dade ti taj glasić lepi,
 Što doline sve okrepi?
 Da li znaš ko stvori te?”
 (Blejk 2014: 13⁵)

Исто питање Блејк поставља тигру у првом и последњем стиху истоимене песме:

„Tigre, tigre, plamni sjaju
 U mračnome šumskom kraju,
 Ko je to, što smrću vlada,
 Tvorac tvoga strašnog sklada?“
 (Isto: 52–53⁶)

Блејк повезује мотив тигра са мотивом смрти кроз начин тигровог стварања. Песма „Јагње” стоји у односу супротности са песмом „Тигар”.

„Ova pesma deo je ciklusa iskustva iz njegovih poznatih *Pesama nevinosti i iskustva*, i sama po sebi stoji u suprotnosti sa pesmom Jagnje koja pripada ciklusu nevinosti. Jagnje je simbol Isusa Hrista, nevinosti i detinjeg gledanja na svet koje svi vidi kao čudo, i kao čistotu i lepotu. Kako svaka pesma u ovom prvom ciklusu ima svog parnjaka u onom drugom, mračnijem, tako se i jagnjetu protivstavlja tigar, što je, uostalom, kontrast prisutan i u samoj pesmi, a čime ćemo se kasnije pozabaviti. Počnimo od prve strofe, u kojoj nam Blejk postavlja paradoks. On određuje ton pesme, sastavljen od sjedinjenih suprotnosti koje će se u narednim strofama dalje razrađivati:

Tiger, tiger, burning bright,
 In the forests of the night:
 What immortal hand or eye
 Could frame thy fearful symmetry?

U jednoj jedinoj strofi svedoci smo dva kontrasta. Najpre je tu kontrast svetla i tame – tigar sija u tmini, i time se naglašava njegova lepota i njegov značaj, jer on se izdvaja u čitavoj šumi noći. Odmah zatim nam poručuje da ova lepota – ‘simetrija’, kako je naziva pesnik, zapravo izaziva strah. I upravo tu je paradoks,

budući da obično ono što je lepo obično ne možemo smatrati strašnim, već najpre privlačnim. A tigar je sve to – on je simetrija u isti mah i blistava i privlačna, ali i užasna” (Kamčevski 2010).

Мишљења смо да се исто питање може поставити за стране сучељене у збирци *Бол* и „Крвавој бајци”: да ли је иста сила створила жртву и злочинца или у свакоме од нас постоји и једно и друго, као што тврди Блејк. Он људску душу доживљава као спој дијалoшки противречних особина. Оно на шта указује овај енглески песник је да је истина да је за постојање и жртве и предатора заслужна иста „[...] svemoćna i večna stvaralačka sila [...]; u njoj te dve suprotnosti nalaze svoj zajednički izvor i svoju dijalektičku vezu” (Puhalo 1987: 158). Блејк заступа следећи став: „Čovek je, dakle, isto toliko nosilac zlih strasti koliko i vrlina [...]” (Пухало 1982: 157). Злочинци и звери су метафора мрачног, демонског у човеку, што представља Блејков тигар будући да „Tigar u ovoj pesmi nije rođen, nije stvoren od praha kao čovek u biblijskim mitovima: on je iskovan u kovačnici, pomoću lanca, čekića i nakovnja, u plamenu pećnice. Suštinski govoreći, tigar je sazdan na način na koji se u prošlosti pravilo oružje, poput mačeva i topuza: on sam je napravljen da bude smrtonosno oružje” (Kamčevski 2010). Тигар симболише људско зло које је непријатељске снаге из збирке *Бол* и из „Крваве бајке” инспирисало да изврше злочин масовног убиства над „[...] највећим вредностима нације као што су младост и чистота [...]” (Ђорђевић у: Милутиновић 1998: 60⁷). Убиством деце угрожена је будућност нашег народа.

Сва страдања била су атак на егзистенцију за коју смо одвајкада морали да се боримо. Били су то напади

7 У напомени на 60. стр. *Књиге о Крвавој бајци* Милутина Милутиновића стоји да је део који је написала Љубица Ђорђевић преузет „из књиге *Песничко дело Десанке Максимовић*”, Филолошки факултет Београдског универзитета, Монографије, Београд, 1973. године, стране: I – 68–69; II – 288 – 230).

на српску културу, а тиме и духовно и идентитетско утемељење нашег народа у култури и у сопственој документованој прошлости. Веома је важно духовно и идентитетско утемељење нашег народа у култури и у сопственој документованој прошлости, у свом наслеђу. Силе зла немилосрдно су пустошиле по генетском коду нашег народа чија је највећа врлина та што се одувек само бранио. Међутим, убиством недужног човека од крви и меса не убија се легенда о смрти. Безгрешно убијени постају митске жртве. Памте се као хероји. А убице заувек као целати. Таква убиства су сукоб добра и зла у свој пуноћи своје једнодимензионалности. Зато је инсистирање на невиности траг културе сећања

Добро и зло одговарају дихотомији вука и јагњета у Андрићевој приповеци.

„Судбина вука – и то не само у овој причи-параболи, где је наративна емпатија према жртви оправдање за сурову руку правде и убиство без суђења – постаје парадигматична за један поглед на свет у коме за крвника праштања и искупљења нема. Овакав етички став и иначе је разумљив, многим и прихватљив, поготово у социјалном контексту када је приповетка настала (у годинама након холокауста, Нирнбершких процеса и других суђења ратним злочинцима у Другом светском рату, те њиховог пуштања на слободу и избегавања привођења правди)” (Бечејски 2012: 262).

Исту противречност налазимо у Блејковим песмама „Јагње” и „Тигар”. Јагње, као метафора недужног детета представља суштину, доброту као етички квалитет усидрен у човекољубљу и емпатији. Насупрот томе постоји тигар, „[...] *sunce svireposti*” (Батај 1977: 92), метафора моралне наказности злих, нечовечних људи и њиховог одметништва од Бога. Такви људи су разапели Христа. Клали. У јаму бацали лешеве недужних. И пуцали у ђаке.

О месту које крагујевачки ђаци имају у култури сећања Станиша Тутњевић пише: „У 'Крвавој бајци' спас је у праведничком, достојанственом жртвовању и пркосу према неправди и злочину ('као да смрт није ништа') те у утјешитељском хришћанском спасењу – узношењем стрељаних ђака 'до вечног боравишта' [...]" (Тутњевић 2019: 394), не до смрти, већ до пречице ка вечном животу, ка легенди и трајању у сећању сопственог народа, „а зар та деца нису у нама уздигнута до вечног боравишта” (Максимовић у: Милутиновић 1998: 33), констатује Десанка, зар не трају онако како је трајао бол у души песникове мајке? Сећање на бол је наша људска и национална дужност, једини здрав отпор према тамној страни људске душе.

У анализираним делима злочинци бивају много више од људских чинилаца зла, оружје није само инструмент који служи злу. Они бивају експоненти поларитета добра и зла, утопијских концепата којима човечанство треба да тежи. У супротном, људски (и животињски) род ће бити збрисан најновијим моделима разорног оружја којима ће на овај или онај начин управљати човек. А он ће увек и непорециво бити злочинац јер је одабрао страну зла. „Iskustvo, dakle, ne mora nužno da podrazumeva uništenje nevinosti i obesmišljavanje života. To je najočitije u pesmi Tigar, jednoj od najpoznatijih pesama ikad napisanih na engleskom jeziku, u kojoj je tigar pojava koja istovremeno budi strah i nadu: strah od destruktivne moći koju otelovljuje, i nadu da bi iz te destrukcije mogao da nikne novi, možda bolji život” (Рауновић 2018: 12). Нови живот је заустављање преношења мржње, бола и трауме прозрокованих нанетим злом, уз памћење и поштовање поднете жртве. То је срж важности културе сећања која је оличена у баштовану из песме Десанке Максимовић „На гробу стрељаних ђака” јер је он тај који одржава културу сећања обилажењем места ђачког страдања:

„А када паде вече
пође у поље мало,
колена му клецају нејака,
пође где стрељано је пало,
наједном кô кад се трава сече,
безброј неодраслих ђака” (Максимовић 2023: 89).

Почињени злочини о којима је реч у збирци *Бол* и песми „Крвава бајка” треба да подсећају којом је жртвом то искуство плаћено и да буде опомена да сличне жртве више никада не буду поднете, да се мржња и зло зауставе, поштујући гробове који стоје у знак сећања на људско зло које бива ограничено обликом тим хумки, и које се не преноси на потоње генерације. Тако ће можда стасавати генерације које ће бити свесније да је боље одмеравати међусобни праг толеранције него прецизност нишана. Уместо буктиње која разара све пред собом, ти гробови ће бити светионици, Змајеви *свећли гробови*.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрејевић 2013: Д. Андрејевић, „Феномен смрти у поезији Десанке Максимовић”, у: *Над целокујним делом Десанке Максимовић*, Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”, 67–78.
- Andrić 2017: I. Andrić, *Priče*, Beograd: Laguna.
- Андрић 1998: Љ. Андрић, „Како је настала ’Крвава бајка’”, у: М. Милутиновић, *Књиџа о Крвавој дајци*, Крагујевац, Јефимија, 31–34.
- Bataj 1977: Ž. Bataj, *Književnost i zlo*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Бечејски М. Мирјана. „Зашто је андрић убио вука?” (наративна емпатија у приповеци „Аска и вук” Иве Андрића). Преузето са <https://doi.ub.kg.ac.rs/doi/casopisi/nasledje/10-46793-naskg2149-253b/> [приступљено 10.1.2024.].

- Blejk 2014: V. Blejk, *Pesme nevinosti i iskustva*, Prev. Dragan Purešić. Београд: Mali vrt.
- Ђорђевић 1998: Љ. Ђорђевић, „Крвава бајка – песма или бајка?“, у: М. Милутиновић, *Књија о Крвавој дајци*, Крагујевац: Јефимија, 57–60.
- Илић 2021: С. Илић, „Тотални геноцид у књизи Мирослава Максимовића Бол“, у: *Поеџика и ѿезија Мирослава Максимовића*, Београд: Институт за књижевности уметност ; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 197–213.
- Јовановић 2021: А. Јовановић, „У присуству сина – од сонета ’Упамтио сам то’ и ’Упамтио сам то, II’ до песничке збирке Бол Мирослава Максимовића“, у: *Поеџика и ѿезија Мирослава Максимовића*, Београд: Институт за књижевности уметност ; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 107–123.
- Камчеvски Danko. „Paradoks u poeziji Viljeta Blejka“. Преузето са: <https://koraci.yolasite.com/2010-5-6-kamcevski.php> [приступљено 10.1.2024.].
- Максимовић 2023a: Д. Максимовић, *Иза шџиџија ѿезије: изабране песме за децу поводом 125 година рођења и 30 година рада Задужбине „Десанка Максимовић“*, [прир. и поговор написала Светлана Шеатовић], Београд: Задужбина „Десанка Максимовић“, Народна библиотека Србије.
- Максимовић 2023b: Д. Максимовић. *Шумска љуљашка: изабране песме за децу поводом 125 година рођења и 30 година рада Задужбине „Десанка Максимовић“*, [прир. и поговор написала Зорана Опачић], Београд: Задужбина „Десанка Максимовић“, Народна библиотека Србије.
- Максимовић 2016: М. Максимовић, *Бол*, Београд: Чигоја штампа.
- Милутиновић 1998: М. Милутиновић, *Књија о Крвавој дајци*, Крагујевац: Јефимија.
- Опачић 2023: З. Опачић, „Дете као сунчани ѿоданик у поезији Десанке Максимовић (поговор)“, у: *Шумска љуљашка: изабране песме за децу поводом 125 година рођења и 30 година рада Задужбине „Десанка Максимовић“*, [прир. и поговор написала Зорана Опачић], Београд: Задужбина „Десанка Максимовић“, Народна библиотека Србије, 137–153.

- Пауновић 2018: Z. Paunović, *Doba heroja*, Београд: Георпоетика издavaштво.
- Пухало 1987: D. Puhalo, *Istorija engleske književnosti XVIII veka i romantizma (1700–1832)*, V izdanje, Београд: Научна књига.
- Ракић 2016: Б. Ракић, „Од бола до идеалне општости”, у: М. Максимовић, *Бол*, Београд: Чигоја штампа, 91–102.
- Сувајџић 2021: Б. Сувајџић, „Сонет и бол: Поетика традиције у збирци песама *Бол* Мирослава Максимовића”, у: *Поетика и њоезија Мирослава Максимовића*, Београд: Институт за књижевности уметност ; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 125–154.
- Тутњевећ 2019: С. Тутњевећ, „Десанка Максимовић и Иван Горан Ковачић”, у: *Песнички завичај Десанке Максимовић*, Београд: Институт за књижевност и уметност, Задужбина „Десанка Максимовић”, Требиње: Дучићеве вечери поезије, 375–395.
- Шеатовић 2021: С. Шеатовић, „Бол као парадигма српског народа”, у: *Поетика и њоезија Мирослава Максимовића*, Београд: Институт за књижевности уметност; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 155–173.

Marija Terzić

THE VICTIM: CRIMINAL DICHOTOMY IN MIROSLAV
 MAKSIMOVIC'S THE PAIN COLLECTION AND
 DESANKA MAKSIMOVIC'S "A BLOODY FAIRYTALE"
 POEM IN THE LIGHT OF IVO ANDRIC'S "ASKA AND
 THE WOLF" SHORT STORY AND WILLIAM BLAKE'S
 "THE LAMB" AND "THE TIGER" POEMS

Summary

This research strives to show the same motif of violence in several pieces of writing aiming to demonstrate its atrocity. It analyzes the phenomenon of the evil as opposed to the motif of innocence.

Its most pure and delicate form is presented through the figure of a child represented through several animal species that are to be found in this comparative analyses such as a pig and a lamb. Their helplessness is the most striking feature, especially when it is contrasted with the power of evil the wrongdoers are driven by. The universal categories of right and wrong, good and evil and victim and the criminal are what this paper tackles as much as possible by analyzing its forms in the paper's selected analyzed writings.

The historical events that took place in 1941 are used to show the suffering of the Serbian people and how detrimental not being able to talk about it has been for people that were wrongfully killed. We must not forget the suffering, we have to speak up, boldly and fearlessly, to be proud of what they had gone through to provide us with freedom. But we also have to tear down the walls if we want to do the same for our children not so far away in the future.

Keywords: *The Pain*, „A Bloody fairytale“, evil, helplessness, a Culture of Remembrance